

УДК 373.291

П 16

Тетяна ПАНТЮК

ПРІОРИТЕТНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ ДИТИНИ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Проаналізовано абстрактні, конкретні, об'єктивні, суб'єктивні детермінанти підготовки дитини до школи. На основі філософських, соціологічних, психологічних та педагогічних джерел узагальнено систему підготовки дитини до школи крізь призму пріоритетних детермінант. Зроблено проекцію змісту підготовки дитини до школи в умовах сучасного суспільного життя і практики.

Ключові слова: *підготовка дитини до школи; абстрактні, конкретні, об'єктивні, суб'єктивні детермінанти; зміст підготовки.*

Постановка проблеми. Проблема впливу суспільних обставин на процес входження дитини у доросле життя, зокрема початок її систематичного навчання у школі, достатньо чітко прослідковується у різних науках: психології, гігієні, педагогіці, філософії. Остання ґрунтовно визначає зміст та сутність об'єктивного і суб'єктивного, загального й окремого, усього людства та окремої особистості, раціонального й ірраціонального тощо. Питання суспільних детермінант обґрунтовується вченими як вагомий, проте не вирішальний чинник у становленні окремої особистості. Вважаємо, що підготовка дитини до школи буде успішною лише за умови врахування усіх обставин (суспільних, економічних, демографічних, психологічних, особистісних тощо) сучасного життя. Особливо наголошуємо, що цей процес визначається нами як змінний, історичний, оскільки не враховувати сьогодні інформатизації та глобалізації суспільного простору неможливо.

В умовах сьогодення спостерігається стійка тенденція посилення уваги до питань підготовки дитини до шкільного навчання – чи то в умовах дошкільного закладу, чи в сім'ї. Ученими та педагогами-практиками створюються різноманітні програми, методики й технології підготовки дитини-дошкільника до вступу у систематичне освітнє середовище, пропонуються відповідні методи і засоби, ставляться відповідні вимоги до фахівців-практиків. Проте все більше педагогів і психологів наголошують на загостренні та складності розв'язання проблеми підготовки дитини до школи. Дуже часто діти з високим інтелектуальним рівнем розвитку переживають складні емоції через нові обставини їхнього життя; мають значні труднощі із адаптацією до школи; негативні емоційні стани не дають їм можливості реалізувати власні високі потенції щодо навчання й розвитку тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний аналіз проблеми дає підстави стверджувати, що вивчення історико-педагогічних, методичних, психологічних, організаційних аспектів становлення й розвитку пропедевтики початкового навчання представлені в дисертаційних дослідженнях Т. Бондаренко (історичний аспект підготовки дітей до школи) [1]; Н. Черепані (організаційно-педагогічні умови підготовки дітей до школи) [13]; Л. Федорович. (підготовка дітей до школи в умовах навчально-виховного комплексу) [11]; С. Уфімцевої (організаційно-педагогічні умови творчого розвитку дитини в умовах навчально-виховного комплексу: дошкільний навчальний заклад – початкова школа) [10]; Г. Назаренко (організаційно-педагогічні умови забезпечення наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку) [5] та інших.

Аналіз і узагальнення сучасної психолого-педагогічної та філософської літератури засвідчує, що у ній відсутнє комплексне дослідження проблеми суспільних детермінант, що визначають зміст, оптимальні умови та завдання підготовки дитини до шкільного навчання, формують його педагогічний інструментарій.

Метою статті є висвітлення змісту пріоритетних філософських, соціологічних, психологічних та педагогічних детермінант, які визначають успіх підготовки дитини до школи.

Розгляд будь-якого явища чи факту, що відбуваються у рамках суспільства, неможливий без урахування конкретних суспільно-історичних обставин та умов, які визначають сутність, зміст, специфіку, особливості перебігу, суспільну чи особистісну доцільність. Це повною мірою стосується освіти як важливої частини людського життя та діяльності, без якої поступ і прогрес людства немислимі: "Освіта та суспільство нероздільні. Це одна система, справжні масштаби якої нами поки що достеменно не усвідомлюються. Зрозуміло одне: будь-які глобальні проблеми, з якими стикається суспільство, соціум, цивілізація в цілому, неминуче позначаються і на стані сфери освіти" [8, 245].

Усе викладене вище дає підстави говорити про суспільну детермінованість людського буття і його історичний характер, тобто таку його специфіку, що передбачає періодичну змінність як сутності, так і змісту людського життя та діяльності. Суспільними обставинами детермінується не лише освіта у глобальному її вимірі, а і кожна її складова. Не є винятком дошкілля, яке визначається як первинна (хоч і не обов'язкова) її ланка. У період дошкільного життя людини відбуваються особливо важливі процеси її становлення, які накладають відбиток на все наступне життя. Саме тому дозволимо собі оцінювати дошкілля як найважливіший період у житті людини. Досвід, наукові розвідки та практика доводять, що діти, які не були розвинені, виховані та соціалізовані у дошкільному віці, практично не можуть надолужити згаяне у наступні, значно триваліші періоди свого життя.

Актуалізація суспільно-педагогічних детермінант в освітній галузі продиктована глобальними соціокультурними змінами, які вимагають значної реконструкції освіти загалом і, зрозуміло, підготовки дитини до шкільного навчання. Суперечність між чинною усталеною системою шкільної освіти і новими суспільними вимогами, які стоять як перед усією цивілізацією, так і перед конкретною людиною, особливо загострилася в умовах сьогодення і вимагає нових підходів до організації шкільної справи. Це цілком стосується дошкільного виховання дітей та підготовки їх до школи як базису освіти. В Україні перманентно спостерігаються спроби реформування освіти, проте вони здебільшого мають політично декларований характер,

тому не приносять очікуваних результатів. Часто кожен наступний уряд заперечує та змінює напрацювання попереднього, незважаючи на негативні наслідки таких змін.

Учені-філософи (П. Юркевич [14], Г. Сковорода [7] та інші) наголошують на обережному застосуванні принципу соціального детермінізму, бо його тотальна реалізація загрожує нівелюванням особистості. Тоді сенс людського життя спрощується та вихолощується: “Адже принцип так званого соціального детермінізму, застосований до розгляду виховання особистості у взаємодії з різноманітними соціальними факторами, призводить до того, що вона (взаємодія) набуває вид поєдинку, в котрому людський індивід, відчуваючи різнобічний вплив суспільства, виступає насамперед у ролі сприймаючого цей вплив. Краще або гірше засвоюючи його, він, фактично, губить себе як особистість. Опинившись у центрі схеми, індивід приречений на пасивність, оскільки коло соціальних факторів виявляється настільки широким, що він зі своїми наявними і потенційними здібностями змушений засвоювати впливи середовища, а його власний вплив на соціальні умови виявляється незрівнянно меншим” [8, 209 – 210].

Аналізуючи процес підготовки дитини до школи, слід деталізувати і узагальнити низку детермінант, серед яких вагомими є абстрактні та конкретні, що визначають співвідношення й суперечності означеного освітнього процесу, допомагають визначитися з іншими, не менш важливими умовами, як от об’єктивні та суб’єктивні, реальні й нереальні тощо.

Отже, абстрактні детермінанти це ті, що ґрунтуються на теоретичних, безпосередньо не пов’язаних з практикою і досвідом міркуваннях. Вони позбавлені конкретності, предметної визначеності та реальності. Часто вони стають предметом наукових досліджень, зокрема педагогічних, але без реального опертя на практику сучасної школи, бачення перспективи її наступного розвитку у рамках суспільних і культурних детермінант втрачають свої результативні можливості. Саме тому принцип тісного зв’язку теорії з практикою все ж залишається пріоритетним і у сучасній педагогічній науці.

Обґрунтовуючи особливості процесу підготовки дитини до школи, можна визначитися із абстрактними і конкретними детермінантами, також їхньою роллю у формальній та змістовій його частинах. Так, наприклад, враховуючи лише середньостатистичні дані про дитину дошкільного віку, побудувати успішну систему її підготовки до школи нереально з тієї причини, що кожна дитина – це індивідуальність з притаманними їй рисами характеру, темпераменту, особливостями сімейно-побутової культури, станом взаємин з оточенням, природними здібностями й талантами, станом здоров'я, специфікою місця проживання, етнічними пріоритетами, релігійними уподобаннями тощо. Таких ознак може бути безліч і окрема з них може стати вирішальною в успіху чи неуспіху підготовки дитини до школи. Саме тому ми переконані, що побудова освітнього процесу підготовки дитини до школи вимагає від усіх суб'єктів всебічного урахування як абстрактних, так і конкретних детермінант.

Конкретні детермінанти існують як вияв чогось реального, предметно визначеного, тісно пов'язаного із реальним життям та практикою. Вище ми частково визначилися із конкретними детермінантами. Їхня роль в освітніх процесах є важливою та значимою, проте спішимо зазначити, що без теорії (тобто абстрактних ідей чи детермінант) побудувати досконалу модель неможливо, вона завжди хибуватиме примітивністю і ситуативністю.

Часто буває навпаки, окремі теорії чи доробок конкретного педагога заперечують визначені суспільні чи конкретно наукові канони, суперечать їм, доводячи власну істинність. Підтвердженням цього є визнання конкретного педагогічного досвіду та його унікальності лише через тривалий час, після зміни суспільної парадигми. Так сталося з педагогічним доробком педагогів-дошкільників О. Дорошенкової [2], О. Духновича [3], С. Русової [6], Я. Чепіги [12] та інших. Зрештою сучасне “прочитання” В. Сухомлинського [9] та А. Макаренка [4] також вказує на їхнє концептуальне протистояння панівній політичній доктрині.

Прикладом виникнення суперечностей у процесі підготовки дитини до школи стала й концепція відомих радянських педагогів Нікітіних, яка була широко розрекламована радянською педагогікою

та усіма її засобами (пресою, телебаченням, радіо, системою передового педагогічного досвіду тощо). У сенсі гармонії абстрактних та конкретних детермінант ця система відзначалася їхньою неузгодженістю, оскільки батьки не врахували наукових досягнень і порушили певні наукові позиції як педагогіки, так і психології. Головна помилка бачиться нами у форсуванні процесу розвитку особистості, що порушило зміст і терміни соціалізації дітей; негативно вплинуло на їхню адаптацію у середовищі, яке дуже часто змінювалося; відірвало дітей від спілкування з однолітками тощо. Власне самі діти Нікітіних дали цьому експерименту негативну і некорисну оцінку. Ніхто з них не продовжив традиції виховання батьківської сім'ї. Проте принагідно зазначимо, що підготовка дитини до школи у сім'ї Нікітіних відбувалася блискуче, жодних зауваг у царині навчання вони не мали і успішно переходили із класу до класу, часто закінчуючи на рік по два класи.

Резюмуючи зазначимо, що філософський закон єдності і боротьби протилежностей є важливою складовою підготовки дитини до школи у сенсі врахування усіх чинників та їхніх впливів у цьому процесі. Ігнорування чи то наукових положень, чи прикладного аспекту може зруйнувати загалом досить струнку освітню систему. Саме тому не можна ці процеси розглядати і поза системою підготовки педагога до передшкільного навчання дитини.

У цьому сенсі слід також згадати, що поява нової, оригінальної педагогічної концепції може значною мірою удосконалити процес підготовки дитини до школи навіть всупереч суспільним догмам та несприйняттю її на певному історичному етапі. Це, зокрема, стосується ідеї свободи у педагогічній концепції К. Ушинського; важливості організованого суспільного дошкільного виховання у доробку С. Русової; пріоритетності розвитку у житті дитини-дошкільника в системі Марії Монтесорі. Таких прикладів можна наводити чимало. Усі вони є свідченням історичного характеру суспільних детермінант, їхньої нестійкості, особливо тоді, коли вони не мають у своїй основі загальнолюдських цінностей свободи, добра, любові, справедливості тощо. Питання аксіологічного аспекту підготовки дитини до школи потребує широких наукових рецепцій, тому деталізувати його не будемо.

Важливою також бачиться нами проблема об'єктивних і суб'єктивних детермінант, які суттєво впливають на процес підготовки дитини до школи, його змістові й формальні характеристики.

Об'єктивність означає таку характеристику предмета, змісту знання чи способу існування, яка не залежить від людської свідомості, конкретного суб'єкта пізнання. До системи детермінант розвитку дитини-дошкільника слід віднести такі об'єктивні умови, як макро-соціальні і мікросоціальні, психосоматичні чинники тощо. До об'єктивних детермінант також відносимо стан суспільства; його ідеологічну парадигму; вплив світових процесів на вимоги до конкретної людини; характер демографічних процесів; специфіку розвитку науки; економічні передумови розвитку країни, що передбачають потребу у типі знань; загальноцивілізаційні процеси тощо. Їх ігнорування, безперечно, призведе до неефективності системи підготовки дитини до школи, звужить її змістові характеристики; обмежить можливість конкретної людини увійти до світового освітнього простору.

У цьому сенсі не обійтися без характеристики суб'єктивних детермінант. Це ті, що відображають певні уявлення, думки, переживання, прагнення конкретного суб'єкта, є його особистими, індивідуальними характеристиками: вікові особливості, тип темпераменту, спадковість, здібності тощо. Слід також наголосити на таких суб'єктивних чинниках, як активність дитини, особливості самосвідомості, мотиваційна сфера, поведінка, діяльність, спілкування, пізнання, самопізнання, свідомість, самосвідомість тощо.

Суб'єктивні детермінанти перебувають у прямій і безпосередній залежності від об'єктивних, визначаючи внутрішню логіку розвитку та саморозвитку. Готуючи дитину до школи, батьки й педагоги повинні усвідомлювати тісний зв'язок між об'єктивним і суб'єктивним, зважати на усі можливі наслідки неврахування цих детермінант і максимально згладити виклики і ризики у складному процесі підготовки дитини до навчання у школі з тим, щоб вона пройшла цей шлях не стільки успішно, скільки комфортно і результативно.

Висновки. Викладене вище дає підстави зробити висновок про те, що успіх процесів входження дитини до цілісного освітнього

середовища, її всебічної соціалізації та підготовки до систематичного шкільного навчання залежить від низки умов, які ми визначили як пріоритетні детермінанти і класифікували (абстрактні, конкретні, об'єктивні, суб'єктивні тощо). Цілісне і всебічне врахування результатів дослідження з педагогіки, психології, соціології, демографії та інших наук має стати міцним підґрунтям для такої реалізації підготовки дитини до школи, коли і особистість, і суспільство загалом мають від того користь, а інтереси окремої дитини убезпеченні й реалізовані з проекцією на майбутнє.

Перспективами подальших досліджень, на нашу думку, можуть бути компаративні аспекти означеної проблеми; дослідження різних факторів підготовки дитини до школи (соціальних, психологічних, демографічних тощо); вивчення компонентів шкільної зрілості/готовності (інтелектуальна, особистісна, вольова, моральна).

Література

1. Бондаренко Т.М. Підготовка дітей до школи як педагогічна проблема в теорії і практиці вітчизняної педагогіки (друга половина XX ст.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Т.М. Бондаренко ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2008. – 20 с.
2. Дорошенкова О. Дитячий садок / О. Дорошенкова. – К. : Видавництво Київського Райкому Профспілки Цукровиків, 1922. – 224 с.
3. Духнович О. Твори / О. Духнович ; упоряд. О.М. Радловчак. – Ужгород : Карпати, 1993. – 250 с.
4. Макаренко А.С. Некоторые соображения о школе и наших детях / А.С. Макаренко // Макаренко А.С. Избранные произведения : в 3-х т. / ред. кол. Н.Д. Ярмаченко и др. – К. : Рад. шк., 1985. – Т. 3. – С. 99 – 102.
5. Назаренко Г.І. Організаційно-педагогічні умови забезпечення наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Г.І. Назаренко ; Криворізький держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2002. – 18 с.
6. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова. – К. : “Освіта”, 1996. – 304 с.
7. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / Г. Сковорода. – Харків – Едмонтон – Торонто : Майдан ; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. – 1400 с.
8. Скотний В.Г. Філософія: історичний і систематичний курс / В.Г. Скотний. – К. : Знання України, 2005. – 576 с.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський. – К. : “Рад. школа”, 1976. – Т. 1. – 654 с. ; Т. 2. – 670 с. ; Т. 4. – 640 с.

10. Уфімцева С.В. Організаційно-педагогічні умови творчого розвитку дитини в умовах навчально-виховного комплексу: дошкільний навчальний заклад – початкова школа : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / С.В. Уфімцева ; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – 21 с.

11. Федорович Л.О. Підготовка дітей до школи в умовах навчально-виховного комплексу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Л.О. Федорович ; Криворізький держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2003. – 20 с.

12. Чепіга Я. Соціалізація народної освіти / Я. Чепіга // Вільна українська школа. – 1917. – № 2. – С. 74 – 80.

13. Черепаня Н.І. Організаційно-педагогічні умови підготовки дітей до школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Н.І. Черепаня ; Південно-український держ. пед. ун-т ім. К.Д. Ушинського. – О., 2006. – 21 с.

14. Юркевич П.Д. Мир з ближніми як умова християнського співжиття / П.Д. Юркевич // Юркевич П.Д. Вибране : [бібліотека часопису “Філософська і соціологічна думка”, серія “Українські мислителі” / пер. з рос. В.П. Недашківського ; упоряд., передм. й прим. А.Г. Тихолаза]. – К. : “Абрис”, 1993. – С. 222 – 229.

Пантюк Татьяна. Приоритетные детерминанты процесса подготовки ребенка к школьному обучению. Проанализированы абстрактные, конкретные, объективные, субъективные детерминанты подготовки ребенка к школе. На основе философских, социологических, психологических и педагогических источников обобщенно систему подготовки ребенка к школе сквозь призму приоритетных детерминант.

Ключевые слова: подготовка ребенка к школе; абстрактные, конкретные, объективные, субъективные детерминанты; содержание подготовки.

Pantyuk Tetyana. Priority determinants of the child's preparation for school. The abstract, specific, objective, subjective determinants of the child's preparation for the school were analyzed. The system of the child's preparation for the school on the basis of philosophical, sociological, psychological and pedagogical sources was generalized in the light of priority determinants.

Key words: child's preparation for the school; abstract, specific, objective, subjective determinants, content preparation.